

Lærermangel i Danmark



Frans Ørsted Andersen

Lektor, ph.d., pædagogisk psykologi, DPU, Aarhus Universitet



Micki Sunesen

Selvstændig konsulent og ph.d.



Lisbeth Lunde Frederiksen

Forsknings- og udviklingsleder, ph.d., Profession og uddannelse, VIA University College



Mathias Thorborg

Ph.d.-studerende, DPU, Aarhus Universitet

Med bidrag af Annika Bjertrup, videnskabelig assistent på DPU/Aarhus Universitet

I de kommende tre år skal 12 forskere i det svensk-tysk-danske forskningsprojekt, WATSup, undersøge fænomenet lærermangel i de tre lande. Lærermangel er blevet et presserende problem i Sverige og Tyskland, hvorimod det foreløbigt ikke står så galt til i Danmark. Ved at skele til Sverige og Tyskland kan vi måske forhindre, at vi ender i samme situation som dem. Samtidig vil vores kolleger i Sverige og Tyskland også gerne vide, hvad vi har gjort herhjemme for at undgå den massive lærermangel. Det vil vi også gerne selv blive klogere på og har derfor indledt de første undersøgelser, som måske kan lede os på vej til at besvare spørgsmålene om, hvad vi i Danmark gør, som bevirker, at vi ikke i stort omfang mangler lærere (endnu) – og hvad vi i fremtiden kan gøre for ikke at komme i en situation, hvor vi kommer til at mangle lærere – sådan som vi ser i vores nabolande. For selvom det ikke står grelt til herhjemme, er det ikke det samme, som at problemet ikke er der. I denne artikel vil vi redegøre for resultaterne af en spørgeskemaundersøgelse, som er afviklet i Danmark, ligesom vi vil sætte disse resultater i kontakt med det, der kendetegner landskabet vedrørende lærermangel i Danmark.

Denne artikel omhandler fænomenet lærermangel. Artiklen er skrevet som en del af et tværnationalt komparativt forskningsprojekt, som afvikles i et samarbejde mellem forskere fra Danmark, Sverige og Tyskland. Hensigten med artiklen er at skabe et forskningsbaseret afsæt for videre studier – i samarbejde med forskningskolleger fra Sverige og Tyskland. Til grund for artiklen ligger en spørgeskemaundersøgelse, som er besvaret af 33 professionelle fra 33 forskellige kommunale forvaltninger i Danmark med berøringsflader til

skoler. Det kan være skolechefer, afdelingsledere fra Pædagogisk Psykologisk Rådgivning eller pædagogiske konsulenter. Disse respondenter er af forskergruppen tilfældigt udvalgt.

Artiklen indledes med en udfoldelse af tendenser indenfor området i Danmark, hvorefter data fra den afviklede spørgeskemaundersøgelse sættes i kontakt med disse tendenser. Derefter opstilles ud fra data en række forslag til, hvad man

forskningsmæssigt kan forfølge med henblik på at skabe ny og dyberegående viden om området.

Metode og analyse

Den empiriske del af artiklen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse, der er besvaret af professionelle fra 33 forskellige kommuner. Spørgeskemaet rummer i alt 9 spørgsmål, som skulle besvares med flydende tekst. Analysegrundlaget har været de skriftlige besvarelser, og analysen er foretaget ud fra en induktiv tilgang. Vi er gået åbent og eksplorativt til værks, og analyseprocessen har været drevet fremad med en bevægelse fra det åbne til det lukkede. Analytisk er nedenstående 4 trin fulgt (Sunesen, 2020, s. 94):

1. Forberedelse

- Vi har designet spørgeskemaundersøgelsen via en række åbne spørgsmål og indhentet data fra en bredt sammensat gruppe af respondenter fra forskellige dele af landet. Vi har lukket undersøgelsen, lagt materialet til rette og dannet os et overblik over materialet.

2. Åben kodning og tematisering

- Vi har kodet materialet med brug af hverdagsnære begreber og ledt efter mønstre i data, som vi har organiseret i overordnede temaer.

3. Identifikation og lukket kodning

- Vi har bragt de overordnede temaer i kontakt til både forskning om lærermangel, men også samfundsmæssige tendenser om emnet, sådan som de er kommet til udtryk i forskellige medier. Derved gives et indblik i, hvad forskning viser, og hvad der udtrykkes i den offentlige diskurs – holdt op imod vores egne data fra spørgeskemaundersøgelsen.

4. Fortolkning og beskrivelse af resultater og refleksioner i artikel

- Vi beskriver temaerne i et mix mellem hverdagsbegreber og generaliseret viden fra forskning.

I det følgende udfoldes analysen startende med en beskrivelse af situationen vedrørende lærermangel i Danmark.

Situationen i Danmark

I Danmark ser vi tendenser, der antyder lærermangel. Lærermanglen kommer til udtryk på forskellige måder i Danmark, i og med at den er under indflydelse af en bred vifte af forskellige forhold. Det kan især være forhold som geografi (nogle lokaliteter har slet ingen lærermangel, andre har stor mangel på lærere), køn (der er flere kvindelige lærere end mandlige), fag (der mangler generelt tysk-, fysik- og natur-tekniklærere over hele landet) og skoletype (folkeskolen mangler i større grad lærere end frie og private skoler) (Mørch & Wingender, 2017). Andelen af ansatte i kommunale lærerstillinger, som ikke havde en læreruddannelse, steg fra 10,1 procent i 2012 til 16,9 procent i 2017 (Mørch & Wingender, 2017). Knap hver tiende læreransat havde i 2016 slet ingen erhvervskompetencegivende uddannelse mod 6 procent i 2013 (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE), 2018). Denne tendens er uforandret i og med at "der forventes at mangle ca. 13.100 uddannede lærere i 2030, svarende til 18 pct. af det samlede antal lærere i arbejdsstyrken i 2018. Særligt vil manglen være udtalt i Nord-, Vest- og Sydsjælland. Allerede i 2018 er der mangel på uddannede lærere, da 17 pct. af underviserne i folkeskolen ikke har en læreruddannelse" (Damvad, 2021, s. 5).

I tråd med disse resultater fremlægger Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE) (2018) i en undersøgelse, som de lavede for Danmarks Lærerforening, følgende hovedkonklusioner:

1. Andelen af ikke-læreruddannede i kommunale lærerstillinger er steget fra 10,3 procent i 2012 til 18,1 procent i 2019. De seneste tal svarer til, at næsten hver femte ansatte i kommunale lærerstillinger i 2019 ikke har en læreruddannelse.
2. Den største gruppe af ikke-læreruddannede er personer uden erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2019 havde cirka hver tiende (10,6 procent) lærer ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, hvilket vil sige, at de enten har en grundskoleuddannelse, uoplyst uddannelse eller en gymnasial uddannelse.
3. Stigningen i antallet af lærere uden en læreruddannelse er primært sket blandt personer uden en erhvervskompetencegivende uddannelse.
4. Andelen af lærere uden en læreruddannelse er størst på Sjælland og Lolland-Falster. I flere sjællandske kommuner er det omkring 30 procent eller næsten hver tredje lærer, der ikke har en læreruddannelse.

Yderligere viser tal fra Kommunernes Landsforening (KL) og Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (STAR), at rekrutteringsproblemer på folkeskolelærerområdet er et stigende problem (KL, 2017). Således oplever 41 procent af 79 adspurgte kommuner i KL's undersøgelse mangel på kvalificeret arbejdskraft på skoleområdet. Og 43 procent mener, at det er blevet sværere at rekruttere lærere inden for de sidste 3 år (KL, 2017). KL tilføjer, at problemet kan afhjælpes ved, at antallet af nyuddannede lærere er stigende (KL, 2017), men generelt fravælger nyuddannede lærere i højere grad den danske folkeskole. 25 procent af de nyuddannede overvejede således i 2017 at ikke søge ansættelse i folkeskolen (Frederiksen, Krøjjgaard, & Paaske, 2017), og hver sjette nyuddannet lærer fravælger helt at arbejde i folkeskolen (AE, 2018). Det falder sammen med, at der i årtier har været en langsom, men sikker og vedvarende, bevægelse henimod at flere og flere, især middelklassebørn, går

på fri- og privatskoler, som to undersøgelser fra AE (AE, 2018; AE, 2021).

Lærermangel er et stigende problem for kvaliteten af undervisningen

I forbindelse med folkeskolereformen anno 2014 formulerede regeringen og kommunerne en målsætning om, at 95 procent af undervisningen i folkeskolen skal varetages af undervisere med formel undervisningskompetence i de fag, de underviser i (Kristensen & Skov, 2019).¹ Det vil sige, at læreren enten skal være uddannet til at undervise i faget eller på anden måde har opnået de samme faglige kompetencer. Billedet overordnet set er nu det, at der er omkring 70 procent kompetencedækning for indskolingens undervisning samlet set, mens kompetencedækningen i de største elevers undervisning er på omkring 80 procent for alle fag (Kristensen & Skov, 2019). Graden af kompetencedækning er generelt størst på de obligatoriske prøviefag, men i et fag som historie forholder sig sådan, at en tredjedel af lærerne ikke har undervisningskompetence, mens det for eksempelvis kristendomsundervisningen er tilfældet, at omtrent halvdelen af underviserne ikke har undervisningskompetence (Kristensen & Skov, 2019). Der ser altså ud til at være et gab mellem ideal og virkelighed. Konsekvensen kan blive, at børn risikerer at gå 10 år i skole uden at få det optimale ud af undervisningen, fordi lærerne mangler formel undervisningskompetence i de fag, de underviser i. Kristensen og Skov (2019) peger således også på, at undervisningskompetence i en vis grad hænger positivt sammen med faglige resultater. Betydningen af dette er især gældende for mindre skoler.

Som nævnt er andelen af uddannede lærere, der arbejder i private grundskoler vokset fra 35 til 37

¹ Den indledende målsætning om kompetencedækning er dog udskudt fra 2020 til 2025 (Kristensen & Skov, 2019).

procent mellem 2014 til 2017. Resultatet er, at mere end 26.500 lærere arbejder udenfor folkeskolen (AE, 2021). Ifølge forskningschef Andreas Rasch-Christensen (2014) er det "en lille, men alvorlig stigning i antallet af lærere, der søger væk fra folkeskolen, fordi den sker i en situation, hvor vi har brug for alle lærerkræfter og specielt brug for at styrke folkeskolen". Han vurderer, at lærerflugten kan føre til mangel på kvalificerede lærere i den danske folkeskole. Ifølge en nylig VIVE-rapport vurderer 11 procent af adspurgte danske skoleledere, at skolens mulighed for at levere optimal undervisning i "høj" eller "temmelig høj" grad er hæmmet af mangel på kvalificerede lærere (Bjørnholt, Mikkelsen, & Thranholm, 2018). Dette er en ret markant stigning fra 2011, hvor blot 2 procent af adspurgte skoleledere mente, at der var mangel på kvalificerede lærere, og 88 procent vurderede, at der ikke var mangel på kvalificerede lærere (Bjørnholt et al., 2018). I tilføjelse hertil vurderer 46 procent af de ledere, der oplever mangel på kvalificerede lærere, at årsagen hertil primært er, at der er mangel på kvalificerede ansøgere (Bjørnholt et al., 2018).

Vi ved, at lærerkvalitet er den mest afgørende faktor for elevens præstation og læringsudbytte (Klinge, 2021). I dette lys er det foruroligende, at et større antal lærere uden uddannelse underviser i folkeskolen. "Det er næsten uundgåeligt, at det ikke vil have konsekvenser for kvaliteten af undervisningen. Det medfører en øget brug af ikke-uddannede lærere, hvilket i sig selv ikke er et problem, men når en betydelig del af lærerkorpset ikke er læreruddannede, så er der grund til bekymring. Det er mit indtryk, at vi er kommet dertil nu", udtaler Per Fibæk Laursen, professor på DPU (Danmarks Lærerforening, 2018). Bekymringen bliver ikke mindre af, at kompleksiteten i lærerarbejdet er stigende.

KL (2017) peger som tidligere nævnt på, at der her kan være tale om en problemtendens, som over tid

kan løse sig selv. Ifølge deres beregninger forventes antallet af børn i skolealderen at falde frem mod 2028, mens antallet af nyuddannede lærere, som nævnt, er steget med 13 procent siden 2013. Rapporten konkluderer, at de to udviklingstendenser tilsammen "forventes at udligne manglen på lærere" på nationalt plan indenfor en tidsramme på 5 år. Rasch-Christensen er bekendt med disse undersøgelser, men han er af den overbevisning, at det ikke er forskningsmæssigt muligt at sige noget endegyldigt om årsagen til lærermanglen. Han udtrykker: "Argumentet om, at problemet løser sig selv med tiden, holder ikke. Uagtet at vi ikke har nogen klokkeklare forklaringer på problemet, må vi erkende, at problemet er der", siger han – og foreslår i forlængelse heraf, at "vi først og fremmest prioriterer systematisk at finde årsagerne til lærermanglen" (DLF, 2018).

Fra dansk forskning ved vi, at der kan være mere eller mindre åbenlyse grunde til lærermanglen, nemlig dem, at kommuner og skoler ikke understøtter de nye lærere nok de første år. I en landsdækkende survey med 1.145 respondenter foretaget af VIAUC vedrørende, hvordan man i praksis modtager nyuddannede lærere, gav langt over halvdelen af lærerne udtryk for, at selv den mest basale introduktion til fx årsplan for skolens aktiviteter, skole- og lærerintra, praktiske forhold som kopiering, booking mv., tjenestetidsaftaler mv. ikke havde været formaliseret. Lidt under halvdelen har oplevet, at ledelsen slet ikke eller i mindre grad tog initiativ til etablering af sparring og vejledning i løbet af de første år (Frederiksen et al., 2017).

Samspelet mellem teori og praksis i dansk læreruddannelse

Professor Mads Hermansen fremhæver i sine vurderinger af årsager til den stigende lærermangel, at læreruddannelsen i vid udstrækning er bygget op omkring om den reflektive praktiker som en form for professionsideal (Hermansen, 2019). En reflektiv

praktiker forstår Hermansen som én, der er i stand til: (1) at omsætte videnskabelig viden til pædagogisk og didaktisk praksis i skolens fag; (2) at bruge denne overvejende teoretiske viden som afsæt for undervisningsdifferentiering; (3) at begrunde korrektion af undervisning via teoretisk analyse af undervisningens form og indhold; samt (4) at bidrage til udvikling af professionen ved at udvikle didaktisk teori (Hermansen, 2019, s. 16). Hermansen peger således på, at uddannelserne i for massivt omfang baseres på de studerendes refleksion over indhold, som primært er af teoretisk karakter, fordi de studerendes koblinger til praksisfeltet er nedtonet. Vægten hos de studerendes læring lægges således, efter Hermansens mening, skævt i forhold til den praksis, som de skal navigere i efter endt uddannelse med den konsekvens, at de på det tidspunkt oplever ikke at have de fornødne kompetencer til at honorere skolehverdagens krav og udfordringer. I stedet foreslår Hermansen, at læreruddannelsen i fremtiden først og fremmest vægter de praktiske elementer af lærerfaget og derefter knytter teori på de erfaringer, som de studerende gør. Han taler om en induktiv indføring i lærerprofessionen, og at idealet om den refleksive praktiker i stedet udfolder sig i efter-videreuddannelsen. Teori er således stadigvæk væsentlig, men bør i langt højere grad knyttes an til de studerendes erfaringer.

Hermansens synspunkter er af mange grunde kontroversielle. Det mest centrale enkeltstående aspekt ved professionel udvikling er nemlig ifølge Rønnestad (2008) at kunne opretholde en kontinuerlig refleksion, når man møder udfordringer, og det uanset niveauer af professionel erfaring. Rønnestad pointerer endvidere med henvisning til Chin og Benne (1969) og Korthagen og Wubbels (1995), at professionelle forandringer sker gennem refleksion over praksis, og opfattelser formes og ændres både i det reflekterende enerum og i dialog. Korthagen og Wubbels (1995) definerer refleksion som “the mental pro-

cess of structuring or restructuring an experience, a problem or existing knowledge or insights”. I lyset af ovenstående bliver refleksion over praksis og dermed samspil mellem teori og praksis vigtig for professionel udvikling.

I dansk læreruddannelse har Handal og Lauvås' (2002) handlings- og refleksionsmodel en betydelig plads for forståelsen af professionel udvikling indenfor læreruddannelsen, idet modellen giver mulighed for, at teoretisk og erfaringsbaseret viden kan spille sammen. Dermed åbnes der op for teoretiske indspil til forståelse af praksis og til at kunne forholde sig til sammensatte og komplekse problemstillinger i arbejdet som basis for professionelle skøn (Grimen & Molander, 2008; Krogh-Jespersen, 2009; Smeby & Mausethagen, 2017). Gennem refleksioner i og over pædagogisk praksis fortolkes og bearbejdes praksiserfaringer, hvorigennem egen subjektiv didaktisk teori udvikles med mulighed for første skridt til en bevidst forandring af egen pædagogisk praksis.

Ikke alt kan forberedes og læres i en læreruddannelse. Læreruddannelsen kan give de bedst mulige forudsætninger for at blive dygtige professionsudøvere, men nogle sider af professionsudøvelsen erfares og læres bedst gennem praksis i professionen. Om en forberedelse gennem massiv vægtning af de praktiske elementer i faget med efterfølgende teoretiske perspektiver er det, der skal til, kan man stille spørgsmålstegn ved. Refleksion kræver viden om den sammenhæng, praksis optræder i, men det kræver også teoretiske begreber at kunne forstå den konkrete praksis. En reflekteret praksis søger forklaringer og gør det implicitte eksplicit ved at danne forståelse af egen praksis; den strækker sig ud over det tekniske i undervisningspraksis og går ind i de etiske, affektive og politiske sider af undervisningen med en kritisk holdning, hvilket kan være med til at udvikle undervisningen på sigt, og dette kræver teoretisk viden, som

ikke umiddelbart kan fås ved en induktiv indføring i lærerprofessionen. Vigtigt er det, at en læreruddannelse ikke blot bliver en tilpasning til eksisterende praksis.

På University College Nordjylland har man valgt at lancere begrebet refleksiv praksislæring som professionshøjskolens fælles tilgang til forskning, udvikling og uddannelse (Sunesen & Pjengaard, 2019). Refleksiv praksislæring er en tilgang, som netop forsøger at balancere forholdet mellem teori og praksis og med afsæt i de studerendes primære praksiserfaringer forsøger at skabe rum for refleksion. Det er en tilgang, som tager læringens sociale og kontekstuelle situering alvorligt og derfor lægger op til, at teoretisk viden om undervisning i høj grad skal anvendes i eller i hvert fald i tæt forbindelse med de sammenhænge, hvor den skal bringes i anvendelse. Ideen er på denne måde at understrege budskabet om, at teori kan være gavnlige i forbindelse med konkret problemløsning (Christensen, 2019) og fremadrettet intentionel handling. Således ses det ikke som løsningen at undgå teori, men man finder det afgørende, at der skabes tydeligere koblinger mellem teori og praksis, og at denne kobling bedst skabes, hvis de studerende knytter teorien an til egne erfaringer i kontekst, fremfor at de fx knytter den an til tænkte cases i undervisningslokalet.

Vigtigt er det dog at pointere, at uanset hvor god læreruddannelsen er, og hvordan man implementerer praktik og praksistilknytning, så vil der altid være et gab mellem uddannelse og konkret lærerpraksis; et gab, man blandt andet kan råde bod på ved lærerstartsordninger og brobygning mellem uddannelse og profession.

Analyse af spørgeskemaundersøgelsen

Ovenfor er tendenser og bekymringer i forhold til lærermangel i Danmark skitseret. Der spores en ten-

dens til, at en stadig større grad af undervisningen i folkeskolen varetages af personer uden de formelle kompetencer, hvilket kan resultere i undervisning af lavere kvalitet og dermed have en indvirkning på eleveres læringsudbytte. I det følgende analyserer vi data fra en foretaget spørgeskemaundersøgelse med besvarelser af professionelle fra 33 forskellige kommuner, hvorefter vi diskuterer analysen i relation til den ovenfor beskrevne nøgletendens. Vi udfolder analysen ud fra følgende tre spørgsmål:

1. Hvad opfatter de adspurgte som grunde til lærermangel?
2. Hvad opfatter de adspurgte som mulige løsninger på lærermangel?
3. Hvad vurderer de adspurgte, at forskningen kan bidrage med?

Hvad opfatter de adspurgte som grunde til lærermangel?

I spørgeskemaundersøgelsen ses i respondenternes svar særligt to gennemgående grunde til den stigende lærermangel i Danmark: (1) At lærergeneringen har fået lav status hos dem, som taler om den; og (2) at læreruddannelsen ikke forekommer opdateret og tilstrækkelig praksisorienteret. I forhold til den lave status udtrykkes følgende i materialet:

- "Det vigtigste er, at der kommer et stemnings-skifte i fortællingen om lærerjobbet."
- "Det er katastrofalt, at lærerjobbet er blevet til en lang lidelsesfortælling med dårlige arbejdsvilkår, umulige unger, urimelige forældre og nedslidte faciliteter. Den fortælling skræmmer potentielle, dygtige kandidater."
- "De mange læreruddannede, der har forladt folkeskolen, kunne lokkes tilbage, hvis både kommuner og fagforening bidrog til, at lærergeneringen ikke var en kampfjeld, som alle parter – også DLF – snakker ned."

Disse formuleringer kan være illustrerende for forestillingen om læreruddannelsens og lærergeringens status. Der er en opfattelse af, at faget tales ned med disrespektfuldt sprog, og at lærere ikke i tilstrækkelig grad gives de rette vilkår for at håndtere den kompleksitet, som knytter sig til at skabe lærings- og deltagelsesmuligheder for en bredt sammensat elevgruppe. Skolen og livet i den beskrives med ord som lidelsesfortælling og kamplads, og ordet "urimelig" går igen som hyppigt anvendt ord, når det kommer til opfattelser af faktorer, som knytter sig til lærerjobbets rammer og vilkår.

Samtidig vurderes læreruddannelsen af mange at være opbygget og afviklet på en måde, som egentlig forhindrer de studerende i at udvikle sig ind i professionen. Særligt nævnes den lave grad af sammenhæng mellem teori og praksis, hvilket nævnes så hyppigt, at det må anskues som værende en selvstændig barriere for, at studerende udvikler de praktiske forudsætninger og kompetencer til at håndtere elevgruppen i skolen. Men samtidig ses der i materialet også overvejelser, som knytter sig til læreruddannelsen som muligt omdrejningspunkt for transformation af skolen ved at udfordre den – fremfor at forstå læreruddannelsen som tilpasning af de studerende til skolen, som vi kender den. Det kommer eksempelvis til udtryk med dette udsagn:

- "Det handler om en attraktiv uddannelse, som er med fremme (...) den teknologiske udvikling, pædagogiske metoder og klasserumsledelse. Det kunne være sjovt, hvis nyuddannede lærere virkelig kom kompetente ud – og rustede til at være med til at udfordre almindelig praksis."

I materialet ses en del lignende formuleringer, hvor respondenterne fremsætter ønsker og ideer til, hvad der kunne udvikle både læreruddannelsen og sko-

lernes eksisterende praksis. Dette er derfor et selvstændigt analysetema, som udfoldes i det følgende.

Hvad opfatter de adspurgte som mulige løsninger på lærermangel?

Når det kommer til spørgsmål om, hvad der kunne være mulige løsninger på den stigende lærermangel, slås der flere steder ned på rammer og vilkår, herunder løn og arbejdstid, som mulige fokuspunkter. En leder udfordrer dog dette fokus ved at skrive:

- "For den lærer, der har styr på sin faglighed, er lærerjobbet fantastisk givende, berigende og anstændigt lønnet. Inklusive pension er gennemsnittet på vores skole 514.000 kroner om året. Der er super faglige og sociale miljøer med gode kolleger på skolerne. Der er gode arbejdstider og ferie samtidigt med børnene. Lærerjobbet er langt bedre end sit rygte."

Måske af de grunde, som lederen her fremsætter, er det ikke overvejelser om løn og arbejdsvilkår, som giver gods til mulige grunde til stigende lærermangel i Danmark. Det, som i højere grad spores i materialet, er overvejelser, som handler om opgør med – eller markant udvikling af – traditionelle organiseringsformer. Der ses i materialet, at udbredte greb er centreret omkring forskellige former for partnerskaber mellem professionshøjskole, skole, forvaltning og det omkringliggende (lokal-) samfund. Dernæst ses det som oplagt at intensivere praktikforløb, hvor man støtter både studerende og nyuddannede på forskellige måder, men især med brug af mentorordninger, to-lærerordninger og med en form for loft på antal undervisningstimer. Der ses således bud på, hvad der kan kvalificere eksisterende praksis og det eksisterende samarbejde mellem relevante aktører. Derudover ses der forslag om helt nye tiltag. Det drejer sig især om forslag, som knytter sig til et opgør med lærernes monopol på undervisning, og at der åbnes

op for, at undervisning også kan afvikles af faggrupper, som har udvist interesse for skolen og for undervisning som praksisform:

- "Folkeskolelærernes monopol må godt brydes."
- "Jeg er generelt for flere fagligheder i skolen, men de skal have nogle grundkompetencer, der hjælper dem i forhold til inklusion, forældre, evaluering og samarbejde."
- "Der skal altså ikke være tale om dårligere uddannede lærere. Bare lærere med flere forskellige fagligheder."
- "Hvordan udnytter man transfer fra andre uddannelser – fx fra cand.mag. til lærer?"

Der tales eksempelvis om i højere grad at anvende pædagoger, nemmere adgang til meritordninger, men også af universitetsuddannede personer, som via didaktiske indføringsforløb gives de nødvendige grundkompetencer for at undervise og for at indgå i samarbejde med andre professionelle og med forældrene.

Budskabet er, at det for mange af respondenterne giver god mening at lade undervisning blive afviklet af professionelle, som aktivt har tilvalgt undervisning på skoler, fordi de brænder for netop det. Der lader til at være en nysgerrighed og åbenhed omkring at give skolen et mere markant præg af flerfaglighed, og der spores også en parathed til rent faktisk at føre det ud i livet. Et vægtigt løsningsforslag ser i materialet således ud til at være at dreje fokus fra at forsøge at rekruttere flere til læreruddannelsen og i stedet anlægge en mangfoldighed af veje, broer og tunneler ind og ud af skolens undervisningslokaler.

Hvad vurderer de adspurgte, at forskningen kan bidrage med?

Respondenternes forslag, til hvad forskning kan bidrage med i forhold til den stigende lærermangel, går i mange retninger. De mest fremtrædende mønstre i materialet knytter sig til to områder.

Det ene område omhandler et tættere samarbejde mellem forskere og praktikere, hvor forskernes rolle og opgave kan være at understøtte praksis, men også hjælpe ved at identificere eller udbrede allerede eksisterende viden om, hvad der kendetegner god undervisning i praksis. Dette samarbejde mellem forskere og praktikere foreslås blandt andet afviklet som en form for feltarbejde, hvor forskere (1) skaber viden om lærerfaget ved at følge gode praktikere over tid; (2) skaber viden om struktur og kultur for refleksionsarbejdet i det flerfaglige samarbejde på skolen; (3) via udbredelse af forskningsresultater medvirker til at synliggøre skolen som et godt sted at være og at lære; og (4) med disse praksisunderstøttende og videnskabsmæssige bidrag også animerer til, at studerende gennemfører studiet, fordi de oplever et mindre gab mellem uddannelsens idealer og skolens praktiske virkelighed – og samtidig ser skoleområdet som en arena, hvor der er mange karrieremuligheder i fremtiden. I materialet udtrykkes det eksempelvis således:

- "Følge lærere med særlige kvalifikationer (ikke-læreruddannede) og deres elevers faglige resultater og trivsel. Det, tror jeg, vil kunne åbne øjnene hos politikere – og DLF – for, at en traditionel læreruddannelse ikke per automatik er "det rigtige" valg."
- "Forskning kan bidrage med at styrke det faglige miljø ved at forske i struktur og kultur for systematiske, faglige refleksioner mellem kolleger."
- "Fralaget af uddannelsen, frafaldet fra studiet og praksischocket, som flytter dem til andre jobs."

Det andet område, som forskningen kunne medvirke til, omhandler en form for popularitetsfremstød for læreruddannelsen. Det er naturligvis ikke forskningens opgave at være reklamesøjle for en bestemt profession. Om ikke andet så beder respondenterne forskere om at medvirke til at være medskabere af nye fortællinger om skolen, som derved kan medvirke til fornyet

energi i skolens praksisser, men også i dialogerne om disse praksisser. Dette vurderes at kunne medvirke til at give lærerprofessionen et sporskifte, som kan virke samlende og kommunikativt genopbyggende på nationalt niveau. I materialet udtrykkes det således:

- "Jeg tror, at forskningen skal fokusere på, hvad man skal kunne for at lave virkelig god undervisning – og være med til at vise folkeskolen som et sted, hvor udvikling sker, og hvor der er andre karrieremuligheder også."

"Hvordan får man skabt en positiv fortælling om lærerjobbet, så vores lærere får samme status som de finske lærere? Den store udfordring bliver, at den positive fortælling modsiges af kampen for knappe ressourcer i de politiske prioriteringer. Hvordan skaber man en national handleplan, hvor alle interessenter bliver enige om at bygge skolerne op og samtidigt tale dem op?"

Dialog mellem nøgletendensen i Danmark og studiets analyse

Vi indledte artiklen med at skitsere, at lærermangel ikke generelt er så udtalt et problem i Danmark som i vores nabolande, Sverige og Tyskland. Ved nærmere eftersyn kommer en slags lærermangel dog alligevel til syne, især hvis vi ser på geografiske, kønsmæssige og linjefagsmæssige detaljer. Der synes at tegne sig et billede af, at vi er på vej mod en værre og mere generel lærermangel over hele landet. Analysen af vores spørgeskemaundersøgelse til det kommunale niveau peger både på grunde, løsninger og på, hvad forskningen kan bidrage med i den forbindelse. "Læreruddannelsen" går igen over hele linjen: både som årsag, løsning og som forskningsgenstandsfelt. De gamle travere som "statustab" og "urimelige vilkår i folkeskolen" går igen som årsager. Men løsningen ser ikke nødvendigvis ud til at være mere løn, bedre pension og lignende. I den sammenhæng er det vigtigt at

have for øje, at det er kommuner, der har svaret. Respondenterne peger på mentorordninger, to-lærer-systemer, fokus på praktik og intensive praksisforløb for nyuddannede lærere som løsningsmuligheder. De peger også på, at en øget vægtning af flerfaglighed i skolens personalesammensætning dels kunne medvirke til at imødekomme den stigende lærermangel, men også til løsningen af de krav og udfordringer, som præger hverdagen i skolen. Fx har arbejdet med inklusion vist sig at være en overordentlig vanskelig skoleform, som i høj grad inviterer til en flerfaglig opgaveløsning (Hedegaard Sørensen, 2016). Forskningen kan endvidere bidrage med at komme tættere på praksis. Der er for langt fra forskernes skriveborde til lærernes virkelighed på skolerne. Der kan indgås forpligtende og nære samarbejder og partnerskaber mellem skolens praktikere, professionshøjskolernes forskere, universiteternes forskere og de frie forskere fra konsulentbureauer og lignende.

Konklusion

Det bliver vanskeligere at rekruttere og fastholde lærere i jobbet som lærer i folkeskolen, hvilket får betydning for lærermanglen i Danmark. Det ser også ud til, at antallet af lærerstuderende, som dropper ud af studierne, før de er færdiguddannede, er stigende. Problemstillingen "kvalificerede lærere i folkeskolen" ser således ikke ud til at formindskes med tiden. Spørgeskemaundersøgelsen, som ligger til grund for nærværende analyse, peger på særligt to grunde hertil. Den første er, at der har spredt sig en negativ fortælling om skolen, som blandt andet giver skolen et statusproblem. I kølvandet af dette følger, at det ikke er attraktivt for eksisterende lærere at være i folkeskolen – eller for kommende lærere at søge folkeskolen. Den anden grund er, at læreruddannelsen ikke vurderes til i tilstrækkelig grad at give lærerne forudsætninger for at håndtere skolehverdagens krav og udfordringer.

I nærværende undersøgelse spores en parathed til at tage lærerprofessionen og læreruddannelsen i nye retninger. Denne parathed indebærer ideer om at bringe praksis og teori i bedre samklang, hvilket er samstemmende med de overvejelser, som blandt andet Mads Hermansen opstiller i sin kritik af læreruddannelsen og af de problemer, som følger med en akademisering af lærerfaget. Lærerfaget bliver fremmed for lærerne selv, når de oplever at ikke kunne indfri idealerne for deres egen profession. Hermansen identificerer dette ideal som den reflektive praktiker. Denne fremmedgørelse manifesterer sig som en kollektiv afstandtagen til en for tung vægtning af refleksion med brug af teori. På den anden side ses der blandt respondenternes parathed også overvejelser om, at man i højere grad inviterer til, at undervisning kan varetages af andre faggrupper end kun lærere. I stedet foreslås det, at undervisning varetages af de personer, som udviser interesse for at undervise, der både kan være lærere og andre faggrupper. Dog skal

dette gøres med forsigtighed og en ydmyghed overfor den kompleksitet, som undervisning er kendetegnet ved. For mange af de adspurgte er det standpunktet, at en mangfoldighed af fagligheder i skolen er et godt og meningsfuldt match til at imødegå netop denne kompleksitet. Samtidig skal det medtænkes, at undersøgelsens respondenter er kommunale repræsentanter, som udtrykker sig ud fra en udsigtsplatform med nogen distance til praksisfeltet.

Forskningens roller og opgaver set i forhold til den stigende lærermangel kan være mange. Men især efterspørges et tættere samarbejde mellem forskere og praktikere, og at dette samarbejde skal være med til at kvalificere praksis, skabe viden om god undervisning, bane vejen for flerfaglighed i skolen og derved agere løftestang for en rekonstruerende genfortælling af ikke bare lærergerningen, men også af skolen som læringsfællesskab og som arbejdsplads.

Referencer

- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE) (2018). Flere lærere uden uddannelse. Lokaliseret på: <https://www.dlf.org/nyheder/2018/marts/flere-laerere-uden-uddannelse>
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE) (2021). 18 procent af lærerne har ikke en læreruddannelse. Lokaliseret på: https://www.dlf.org/media/14381313/ae-rapport_om_laererne_uden_laereruddannelse_2019.pdf
- Bjørnholt, B., Mikkelsen, M. F., & Thranholm, E. (2018). Skolelederens oplevelser af skolen i folkeskolereformens fjerde år: En kortlægning. København: VIVE.
- Chin, R., & Benne, K. D. (1969). General strategies for effecting changes in human systems. In: Benne, K. D., Bennis, W. G., & Chin, R. (Eds.), *The Planning of Change* (pp. 32–59). New York City: Holt, Rinehart & Winston.
- Christensen, B. (2019). Refleksiv praksislæring: Klassepraktik. I: Hermansen, M. (Red.), *Professionernes fundament. En kritik og vision* (s. 81–90). Frederikshavn: Dafolo.
- Damvad Analytics (2021). Behovet for velfærdsuddannede i 2030: Prognose fordelt på landsdele. Lokaliseret på: <https://danskeprofessionshøjskoler.dk/wp-content/uploads/2021/05/Damvad-Final-07-05-2021.pdf>
- Danmarks Lærerforening (DLF) (2018). Omfattende mangel på lærere i hele landet. Lokaliseret på: <https://www.dlf.org/nyheder/2018/januar/omfattende-mangel-paa-laerere-i-hele-landet>
- Frederiksen, L. A. L., Krøjgaard, F., & Paaske, K. A. (2017). Lærerstart og fodfæste i et livslangt karriereløb. VIA University College. Lokaliseret på: https://www.ucviden.dk/portal/files/44628052/L_rerstart_og_fodfaste_m_bilag_1_6.pdf
- Grimen, H., & Molander, A. (2008) Profesjon og skjønn. I: Molander, A., & Terum, L. I. (Red.) *Profesjonsstudier* (s. 179). Oslo: Universitetsforlaget.

- Handal, G. & Lauvås, P. (2002). På egne vilkår. Aarhus: Klim.
- Hedegaard Sørensen, L. (2016). Lærerefaglighed, inklusion og differentiering. København: Samfundslitteratur.
- Hermansen, M. (2019). En kritisk dekonstruktion af professionsuddannelserne: Eksemplificeret ved læreruddannelsen. I: Hermansen, M. (Red.), Professionernes fundament: En kritik og vision (s. 11–50). Frederikshavn: Dafolo.
- Klinge, L. (2021). Børns perspektiver på relationen til deres lærere. I: Sunesen, M. S. K., & Christoffersen, D. D. (Red.), Elevperspektiver (s. 125–141). Aarhus: Forlaget Klim.
- Kommunernes Landsforening (KL) (2017). Arbejdsudbud og rekruttering i kommunerne 2017. Lokaliseret på: <https://www.dlf.org/media/10705275/kl-arbejdsudbud-og-rekruttering-2017.pdf>
- Korthagen, F. A. J., & Wubbels, T. (1995). Characteristics of reflective practitioners: Towards an operationalization of the concept of reflection. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*. 1(2), 56–72.
- Kristensen, N., & Skov, P. R. (2019). Betydningen af kompetencedækning og læreruddannelsesbaggrund. København: VIVE.
- Krogh-Jespersen, K. (2009). Dømmekraft: Lærerarbejdets etos. *Gjallerhorn* (9), 6–14.
- Mørch, T., & Wingender, M. M. (2017). Flere ikke-læreruddannede i lærerstillinger. *Analyse & Tal*. Lokaliseret på: <https://www.dlf.org/media/12885856/flere-ikke-laererruddannede-i-laererstilling-2-d2019-291564-10.pdf>
- Rasch-Christensen, A. (2014). Her er fremtidens læreruddannelse. *Politiken* 12.6.2014.
- Rønnestad, M. H. (2008). Profesionell utvikling. I: Molander, A., & Terum, L. I. (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 279). Oslo: Universitetsforlaget.
- Smeby, J.-C., & Mausestaden, S. (Eds.) (2017). *Kvalifisering til profesjonell yrkesutøvelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sunesen, M. S. K. (2020). *Sådan laver du undersøgelser: Videnskabsteori, metode og analyse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Sunesen, M. S. K., & Pjengaard, S. (2019). Refleksiv praksislæring: En kvalitativ undersøgelse af en professionshøjskoles tilgang til læring. I: Hermansen, M. (Red.), *Professionernes fundament: En kritik og vision* (s. 16–172). Frederikshavn: Dafolo.

Faktaboks

Om læreruddannelsen i Tyskland, Sverige og Danmark

- Forbundsrepublikken Tyskland er et føderalt land, der består af 16 delstater med stor autonomi. Disse delstater er bl.a. ansvarlige for al uddannelse, fx for grundskole og læreruddannelse.
- Den tyske læreruddannelse består generelt af to faser og følger Bologna-processens anbefalinger. Den første, en bachelor fase, (tager 3-4 år) varetages af universiteterne. Den anden mere praktiske fase gennemføres på skoler og kan ses som en slags introforløb på typisk et års tid.
- Der findes også stadig en ældre ordning med en mere traditionel læreruddannelse på pædagogiske højskoler (udbydes også af nogle universiteter). Den afsluttes med en såkaldt statseksamen.
- Når statseksamen er bestået, tilbydes en uddannelsesstilling, der betegnes som en "praktisk forberedelsestjeneste" på en konkret skole (varer typisk et semester).
- For begge ordningers vedkommende gælder, at når det praktiske, indledende forløb er overstået, og alle prøver er bestået, kan den nyuddannede lærer søge job i alle Tysklands delstater.
- I Sverige findes der en række forskellige læreruddannelser og komplementære spor. Uddannelsen er aldersspecialiseret overordnet i et grundskolespor og et gymnasiespor. Grundskolesporet er igen opdelt i følgende retninger: indskoling, mellemtrin og udskoling.
- De forskellige spor tager forskellig tid: indskolings-/førskolelæreruddannelse: 3,5 år; grundskolelærer: 3 år; grundskolelærer med speciale i 4.-6. klasse: 4-4,5 år; faglærer i 7.-9. klasse: 4-4,5 år; gymnasielærer: 4-4,5 år og faglærer i gymnasiet: 5-5,5 år.
- Dertil findes særlige videreuddannelser, hvor lærerne kan bygge ovenpå eksisterende læreruddannelse, fx til erhvervslærer (1,5 år), specialundervisningslærer (1,5 år), ekstra linjefag (1 år) og supplerende pædagogisk uddannelse (KPU) (1,5 år), som er rettet mod dem der har afsluttet en anden videregående uddannelse.
- Sverige har ligesom Danmark gennemgået en proces, hvor mindre læreruddannelsesinstitutioner i mindre provinsbyer har været gennem fusionsprocesser med universiteterne, hvor de nu fx udgør pædagogiske institutter. Svenske lærere i grundskolen kan have både bachelor og kandidatgrader.

I begge lande er der generelt stor lærermangel, og mange lærerstillinger besættes med ikke-uddannede. Det kniber også i begge lande med at fylde pladserne på læreruddannelsesinstitutionerne op.

- Den danske læreruddannelse er en 4-årig professionsbacheloruddannelse, der afsluttes med et bachelorprojekt.
- Den er bygget op af tre basiselementer, linjefag, praktik og forløb omkring "lærerfaglighed".
- Den danske læreruddannelse står overfor en større reform, der muligvis vil blive gennemført allerede i 2022.